

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

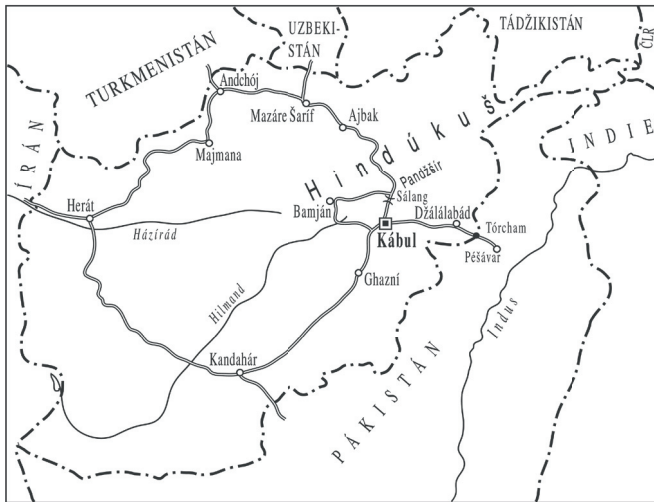
AFGHÁNISTÁN

Jan Marek

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Afghánistán

JAN MAREK

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2003

Kniha vychází s podporou Open Society Fund Praha.

© Doc. PhDr. Jan Marek, 2003

© Libri, 2003

ISBN 80-7277-128-0

Obsah

Afghánistán před dosažením nezávislosti	7
Afghánské území ve starověku (do 6. století po Kr.)	7
Šíření islámu (7.–12. století)	11
Vláda Tímúrovců (14.–16. století) a vývoj ve století sedmnáctém	18
Vznik afghánské říše (18. století)	22
Afghánistán v první polovině 19. století	24
Britská expanze ve druhé polovině 19. století	27
Budování centralizovaného státu	31
Afghánistán jako nezávislý stát	36
Vyhlášení nezávislosti (1919)	36
Ukvapené reformy (1919–1929)	37
Vláda vzbouřenců (1929)	41
Afghánistán královstvím (1929–1973)	43
Období po druhé světové válce	44
Poslední léta království (1963–1973)	48
Afghánistán republikou (1973–1979)	53
Čtvrt století bojů	59
Sovětská okupace	59
Program národního usmíření	64
Ozbrojená opozice	65
Boje pokračují	68
Občanská válka	71
Vzestup a pád Tálibánu	76
Nový Afghánistán	80
Česko-afghánské styky	84
Diplomatické a politické styky	84
Stranické a politické styky po sovětské invazi	85
Hospodářské a obchodní styky s Afghánským královstvím	86
Hospodářské tyky v době řízeného hospodářství	88
Kulturní, školské a sportovní styky	90
Humanitární a vojenská pomoc	91
Co bychom měli vědět o afghánské společnosti	93

Náboženství	93
Pestrá mozaika afghánských národností	97
Doporučená literatura	102
V češtině	102
Cizojazyčná	103
Encyklopedické heslo	104
Rady a doporučení pro turisty	116
Podmínky pro vstup do Afghánistánu	116
Časový posun	116
Cestování	116
Turistické cíle	117
Hotely a restaurace	118
Péče o zdraví	118
Důležité informace pro cesty do Afghánistánu	120
Zastupitelské úřady	120
Internetové adresy	120
Jazyková první pomoc	121
Nejdůležitějších deset frází	121
Slovníček	121

Afghánistán před dosažením nezávislosti

Afghánské území ve starověku (do 6. století po Kr.)

Prehistorie Dějiny Afghánistánu byly vždy těsně spjaty s dějinami oblastí ležících v bezprostřední blízkosti země, především s oblastí Íránu, Střední Asie a Indie.

Afghánské území bylo obydleno už ve starší době kamenné. Obývali je kočovní zemědělci a pastevci. Podle některých badatelů z těchto krajů pochází pěstování obilí. Nejstarší osídlení lze vystopovat ve střední době kamenné (asi 6. tisíciletí před Kr.). Ve 3. a 2. tisíciletí před Kr. se v jeho jižní části šířila kultura usedlého obyvatelstva, která souvisela s vyspělou městskou civilizací v blízkém údolí Indu, známou hlavně z jejích největších nalezišť Harappa a Mohendžodáro v sousedním Pákistánu. Byla spjata také s jihoturkmenskou kulturou, která podle vykopávek u obce Anau nedaleko dnešního Ašchabádu trvala od neolitu až po dobu bronzovou. Pozůstatky osídlení s vyspělou řemeslnou výrobou pocházející ze 3. tisíciletí před Kr. byly objeveny v lokalitě Mundigak ležící severně od Kandaháru, kde se dochovaly zbytky městských obydlí s pevnostmi a chrámy.

Baktrie První státní útvary na území dnešního Afghánistánu vznikly už v první polovině 1. tisíciletí před Kr. Nejstarší a nejbohatší říší byla Baktrie (persky Báchtar, řecky Baktriana). Rozkládala se v povodí řeky Amudarje nejen na území dnešního Afghánistánu, ale také v severnějším Tádžikistánu a Uzbekistánu. Na afghánském území leželo její hlavní město Baktra, dnešní Balch.

Baktrie byla podle svědectví řeckých historiků už v 7. století před Kr. bohatým státem s rozvinutým zavodňováním a s vyspělými sídly městského typu. Razila vlastní mince a na svém území podporovala karavanní obchod mezi Střední Asií, Íránem a Indií. Někteří badatelé se domnívají, že ji v 7. století před Kr. založil panovník Guštásp (Vištásp), který snad byl

současníkem Zarathuštry (Zoroastra, 7.–6. století před Kr.), perského proroka a reformátora staroíránského náboženství. Přijal prý i jeho nové nábožensko-sociální učení velebící usudlý způsob života, obdělávání půdy, chov dobytka a kult ohně.

Zpráv o starověké Baktrii se nezachovalo mnoho. Stručné zmínky o ní můžeme najít v *Avestě*, sbírce dochovaných částí staroíránských svatých písem z 1. tisíciletí před Kr., dále v latinských *Filippských dějinách* (*Historiae Philippicae*) od římského dějepisce Pompeia Troga, který v 1. století před Kr. vylíčil osudy nástupnických států říše Alexandra Velikého do jejich dobytí Římany, pak také v arabských spisech chórazmského historika a geografa al-Bírúního (973–1051) a konečně i v rozsáhlém eposu *Knihy králů* (*Šáhnáme*) od perského básníka Abolkásema Ferdousího (934–1025), který spolu s Bírúním v 11. století působil na dvoře sultána Mahmúda v afghánské Ghazně.

Peršané a Řekové Písemné zprávy o Afghánistánu máme k dispozici teprve od 6. století před Kr., kdy na území dnešního Afghánistánu přitrhly armády Peršanů. V polovině 1. tisíciletí před Kr. se afghánské území stalo součástí mocné perské říše Achajmenovců (Hachámanšija, podle zakladatele Hachámaniše), která kvetla přibližně v letech 670–330 před Kr. Její první králové vládli pouze v části Íránu jako vazalové Médie. Do Afghánistánu vpadl teprve zakladatel mnohem rozlehlejší perské říše Kýros II. Starší († 529 před Kr.), který si podmanil nejen Írán a západní část Afghánistánu, ale také Malou Asii, Mezopotámii, Sýrii, Palestinu a Egypt. Území Afghánistánu se stalo jednou z perských provincií.

Kýrův následovník Dareios I. Veliký (522–486 před Kr.) pronikl ještě hlouběji na východ a ovládl nejen celý Afghánistán, ale i sousední indický Paňdžáb. Jeho vláda byla neklidná a docházelo při ní ke vzpourám, které byly krvavě potlačovány, jak o tom svědčí trojjazyčný nápis na skalním reliéfu v Bísutúnu nedaleko perského města Kermánšáh.

Peršané nevládli Afghánistánu ani dvě století. Posledního Achajmenovce Dareia III. (336–330 před Kr.) porazil jiný dobyvatel, slavný řecký vládce Alexandr Makedonský (356–323 před Kr.), který na svém tažení do Indie roku 327 obsadil perské i afghánské území a oženil se s perskou princeznou

Roxanou (Rochsán). Obsazená území perské říše rozdělil na tzv. satrapie.

Jeho vojsko však v nehostinných hornatých krajích strádalo tak, že se začalo bouřit a Alexandr se musel vydat na zpáteční cestu. Jeho výprava sice hlouběji nezasáhla do politického života těchto oblastí, ale otevřela cestu k pronikání řeckých kulturních vlivů do Afghánistánu i do Indie. Alexandrův ústup později popsal řecký dějepisec Arrianos Flavios (asi 95–175) ve svém díle *Alexandrova anabáze* (*Anabasis Alexandrou*) o sedmi knihách.

Seleukovci Po Alexandrově smrti řecké panství v Afghánistánu zaniklo. Přibližně po dvou desetiletích (v roce 305 před Kr.) se je pokusil obnovit makedonský vojevůdce Seleukos I. Nikátor (Vítěz, 355–281 před Kr., zavražděn), jeden z bývalých Alexandrových velitelů (diadochů), kteří po jeho smrti mezi sebou zápasili o politickou moc. Založil helénistickou dynastii Seleukovců, která na čas ovládla převážnou část někdejší Alexandrově říše včetně afghánského území, ale ani on neměl trvalejší úspěch. Jižní a východní část Afghánistánu záhy dobyl indický král Čandragupta z rodu Maurjů (322–298 před Kr.) a mírovou smlouvou se Seleukem ji přiřadil ke své mocné říši.

Postupného oslabování ústřední moci v polovině 3. století před Kr. využil seleukovský guvernér Baktrie a prohlásil se králem tzv. řecko-baktrijského státu, který se udržel přes sto let. Baktrie se tehdy znovu stala velikou a bohatou zemí s rozvinutým zemědělstvím i řemeslem.

Gandhárské (řecko-buddhistické) umění Ve 4.–3. století před naším letopočtem se na afghánské území začal z východu šířit buddhismus, nové učení namířené proti rostoucí moci indických bráhmanů. V Indii je už od konce 6. století před Kr. hlásal princ Siddhártha Gautama z rodu Šákjů (asi 563–483), později zvaný Buddha (Procitnuvší). Odsuzoval indický kastovní systém, zdůrazňoval lásku ke všem živým bytostem a doporučoval vést odříkavý život a vykonávat dobročinnost.

Jeho učení se do Afghánistánu šířilo hlavně z jednoho ze svých významných středisek v paňdžábském městě Taxila

(Takšašila) a na afghánském území se udrželo až do příchodu muslimských dobyvatelů v 7. století. Střetávalo se tam s řeckou kulturou, kterou s sebou přinesly armády Alexandra Makedonského. Ačkoliv Řekové nevládli v této oblasti dlouho, vliv řecké a helénské kultury tam přetrvával staletí. Od 1. století před Kr. umožnil vznik tzv. řecko-buddhistického umění, které podle Gandháry, historického území při severní části dnešní afghánsko-pákistánské hranice, dostalo název gandhárské.

Buddhistické umění v oblasti Gandháry do sebe přijímalo helénisticko-římské a západoasijské vlivy a kombinovalo je s domácími indickými tradicemi. Nejzřetelnější výraz našlo v sochařství, v němž vytvořilo závazný typ Buddhova zobrazování. Zlomky velkých soch představujících nejen Buddhu samotného, ale i místní vládce, šlechtice a vojáky oblečené do splývavých řeckých rouch, stejně jako drobné plastiky a reliéfy zpodobňující různé události z Buddhova života byly nalezeny na několika místech v severovýchodním Afghánistánu.

Nejen sochy, ale i celý soubor buddhistických klášterů a svatyní z 2.–7. století byl objeven v Haddě na jih od Džalálábadu a významné památky řecko-buddhistického umění byly odkryty také v Surchkótalu a zejména v Bagramu v provincii Kapísá. S nejcennějšími nálezy z těchto archeologických vykopávek jsme se zhruba do roku 1996 mohli seznámit v expozicích kábulského muzea, ale za vlády Tálibánu byly skoro všechny tyto kulturní památky buď zničeny, nebo rozkradeny.

Velkolepou připomínku buddhistického období až donedávna tvořily dvě kolosální sochy Buddhy v nadživotní velikosti, vysoké 53 a 37 metrů. Ve 2.–5. století byly vytesány do výklenků vyhloubených ve svislé pískovcové stěně skalního masivu v údolí řeky Bamján. Obě byly od 10. století mnohokrát poškozeny fanatickými muslimskými obrazoborci, ale vždycky nepřízeň osudu úspěšně přestály. O jejich úplnou zkázu se postaral až fundamentalistický tálibánský režim, který je ve své slepé nenávisti proti všemu neislámskému dal v roce 2001 barbarsky rozstřílet z děl. Současná afghánská vláda však prohlásila, že je s podporou mezinárodního společenství nahradí kopii a znovu osadí do původních skalních výklenků.

nikali do řecko-baktrijské říše příslušníci kočovných kmenů ze Střední Asie. Byli to zejména Šakové čili Skythové, členové starověkých íránských kmenů, vytlačovaných ze Střední Asie jinými kočovníky. Přicházeli z východního Turkestánu do Baktrie a tam byli dočasně podrobeni řecko-baktrijskými panovníky.

Severní Afghánistán mezi Baktrii a Badachšánem zaplavovali Tocharové (čínsky Tu-chuo-luo), vyšli snad ze stepí Čínského Turkestánu a kočující na jihu dnešního Uzbekistánu a Tádžikistánu. Ve 2. století před Kr. se jim podařilo ovládnout řecko-baktrijský stát. Západní část země obsadili středoasijsť Parthové, členové íránského kmene, kteří pod vládou dynastie Arsakovců (247 před Kr.–226 po Kr.) vytvořili mocnou říši v sousedním Íránu a vedli neustálé války se svými sousedy.

Na počátku 1. tisíciletí po Kr. nad nimi zvítězili Kušánové, vladaři patrně čínského původu, kteří ovládli území dnešního Uzbekistánu a postupně obsadili nejen Afghánistán, ale i severní Indii. Své rozsáhlé državy spravovali napřed z Kábulu, ale později přesídlili do Purušapury, dnešního Pešávaru na území Pákistánu. Jejich nejslavnější vládce Kaniška (78–123) rozšířil kušánskou moc na východ do údolí Gangy a na sever do Čínského Turkestánu.

Kušánskou říši rozvrátili kolem roku 250 od východu indiští Guptovci a od západu íránšť Sásánovci (226–651), jejichž panovník Ardašír I. (180–241) postupně ovládl celý Írán a obsadil i západní oblasti Afghánistánu. Východní části země se na čas staly součástí indické říše, ale od 5. století si je začali podrobovat kočovní Heftalité čili Bílí Hunové, členové kmenového svazu obývajícího stepi jižně od pohoří Altaje. Ti znovu a znovu pronikali na afghánské území ze Střední Asie, Íránu a Čínského Turkestánu. Jejich pustošivé nájezdy ničily kvetoucí města, jako například Bagrám, a rozvracely zemědělství v Baktrii. Když hlavní hunský voj odtáhl do Evropy, sásánovšť panovníci spolu se středoasijskými Turky konečně v 6. století Heftality ze svých držav vypudili.

Šíření islámu (7.–12. století)

Arabští dobyvatelé V první čtvrtině 7. století vzniklo na Arabském poloostrově nové monoteistické náboženství – is-